

УДК 343.131

Благодир Сергій Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Благодир Віталій Сергійович,
кандидат юридичних наук,
Івано-Франківський національний
медичний університет

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА У ЗВ'ЯЗКУ З ВІДМОВОЮ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ОБВИНУВАЧЕННЯ

У роботі розглянуті питання, що стосуються закриття кримінального провадження слідчим та прокурором під час досудового розслідування. Зокрема, автори звертають увагу на різні підходи щодо тлумачення слідчими та прокурорами положень нового КПК України, що стосуються закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення.

Ключові слова: досудове розслідування, закриття провадження, слідчий, прокурор, не реабілітуючі підстави, учасники судочинства.

Постановка проблеми. Реформування кримінально-процесуального законодавства України набуло якісно нового значення в останнє десятиліття. Серед значних досягнень слід відмітити зміцнення гарантії недоторканості особи, житла та особистого життя, створення апеляційних судів, підвищення ролі суду тощо. Значним кроком спрямованим на розбудову України як демократичної, соціальної та правової держави стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, який набрав чинності 19 листопада 2012 року (далі – КПК України). В нормах нового кримінального процесуального закону закріплені новели, які викликають певні проблеми в ході їх практичного застосування співробітниками правоохоронних органів. Одним із таких важливих питань, яке суттєво впливає на права учасників кримінального процесу, є процесуальна регламентація порядку закриття кримінального провадження під час досудового слідства. На жаль окремі норми нового КПК України, що стосуються закриття кримінального провадження, викладені таким чином, що тлумачиться практичними працівниками по різному. Така ситуація може негативно впливати на правозастосовну практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут закриття кримінального провадження постійно знаходяться в полі зору науковців. До цієї проблеми звертались в своїх роботах багато відомих юристів, в тому числі і вітчизняні вчені, такі як Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко та інші. Однак дослідження пов'язані з нормами нового КПК України, що регламентують порядок закриття кримінального провадження за не реабілітуючими підставами не проводилися.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження питань, пов'язаних із практичним застосуванням норм КПК України, що регламентують процесуальний порядок закриття кримінального провадження під час досудового слідства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В юридичній літературі звертається увага на те, що приватне обвинувачення – одна із форм провадження у кримінальному судочинстві, що передбачає притягнення особи, винуватої у вчиненні кримінального правопорушення, до кримінальної відповідальності не інакше як за скаргою потерпілого [10, с. 86].

Статтею 27 КПК України (1960 р.) було передбачено, що справи за злочини передбачені ст. 125, ч. 1 ст. 126, ст. 203-1, ч. 1 ст. 206, ст.ст.219,229,231-232-2, 356 КК України щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян, порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, якому і належить у такому разі право підтримувати обвинувачення. Зазначені справи підлягали закриттю, якщо потерпілий примириться з обвинуваченим, підсудним. Примирення могло статися лише до видалення суду в нарадчу кімнату для постановлення вироку. У справах про злочини, передбачені статтею 125, ч. 1 ст. 126, а також статтею 356 КК України щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян, дізнання і досудове слідство не проводилося. Справи про злочини, передбачені ч. 1 ст. 152 КК України, порушувалися не інакше як за скаргою потерпілого, але закрити їх за примиренням потерпілого з обвинуваченим, підсудним було не можна.

Якщо зазначені справи мали особливе громадське значення, а також у виняткових випадках, коли потерпілий у такій справі через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не міг захистити свої законні інтереси, прокурор повинен був порушити справу і при відсутності скарги потерпілого. Справа, порушена прокурором, направлялася для провадження дізнання чи досудового слідства, а після закінчення розслідування розглядалася судом в загальному порядку. Така справа в разі примирення потерпілого з обвинуваченим, підсудним закриттю не підлягала. Прокурор був вправі в будь-який момент вступити в справу, порушену суддею за скаргою потерпілого і підтримувати обвинувачення в суді, коли цього вимагала охорона державних або громадських інтересів чи прав громадян. Вступ прокурора в справу не позбавляв потерпілого прав, передбачених ст. 49 КПК України (1960 р.), але справа в цих випадках за примиренням потерпілого з обвинуваченим, підсудним закриттю не підлягала.

Справи за всі інші злочини передбачені КК України відносилися до справ публічного обвинувачення та відповідно до ст. 4 КПК України (1960 р.) порушувалися судом, прокурором, слідчим і органом дізнання в межах їх компетенції в кожному випадку виявлення ознак злочину, незалежно від наявності заяви потерпілого.

Після набрання чинності новим КПК України були істотно змінені положення, що стосуються провадження у формі приватного обвинувачення.

Зокрема згідно ст. 477 КПК України кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених:

1) ч.1 ст. 122, ст. 125, ч.1 ст.126, ч.1 ст.129, ст. 132, ч.1 ст.133, ч.1 ст.135, ч.1 ст.136, ч.1 ст.139, ч.1 ст.142, ст. 145, ч.1 ст.152, ст. 154, ч.1 ст.161, ч.1 ст.162, ч.1 ст.163, ч.1 ст.164, ч.1 ст.165, ч.1 ст.168, ч.1 ст.176, ч.1 ст.177, ст.ст. 180, 182, ч.1 ст.194, ст.ст. 195, 197, 203¹, ч.1 ст.206, ст.ст. 219, 229,231, 232, 232¹, 232²,ч.1 ст.355, ст. 356, ч.1 ст.361, ч.1 ст.362, ст.ст. 364¹, 365¹, 365²КК України;

2) ч.2 ст.122, ч.2 ст.126 ст. 128, ч.1 ст.130, ч.1 ст.146, ч.2 ст.152, ст.ст. 153-155, ч.1 ст.153, ч.1 ст.286, ч.1 ст.296, ч.2 ст. 361, ч.2 ст.362 КК України – якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого;

3) ст.ст. 185 (крім крадіжки, вчиненої організованою групою), 186 (крім грабежу, вчиненого організованою групою), 189 (крім вимагання, вчиненого організованою групою,

а також поєданого з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи), 190 (крім шахрайства, вчиненого організованою групою), 191 (крім вчиненого організованою групою, або шкода від якого завдана державним інтересам), 192, ч.1 або 2 ст. 289 (без особливо обтяжуючих обставин), ст. 357 КК України – якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого.

Відповідно ст. 478 КПК України потерпілий має право подати до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення.

Законодавець значно розширив число кримінальних проваджень, які можуть бути розпочаті лише за заявою потерпілого.

Частина кримінальних справ, які були порушені до 2012 року як справи публічного обвинувачення, та новим КПК віднесені до справ приватного обвинувачення, підлягали переєстрації.

На практиці органи досудового розслідування допускали різні підходи до порядку переєстрації кримінальних справ зазначеної категорії в кримінальні провадження, що, на наш погляд, зумовлено недостатньою регламентацією цього питання в новому КПК України.

Так відповідно до п.10 Перехідних положень нового КПК України кримінальні справи, які на день набрання чинності цим Кодексом не направлені до суду з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, розслідуються, надсилаються до суду та розглядаються судами першої, апеляційної, касаційної інстанцій і Верховним Судом України згідно з положеннями цього Кодексу.

Пунктом 6.2 розділу 2 Положення «Про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» встановлено, що рішення щодо кримінальних правопорушень, які станом на 18 листопада 2012 року перебували в провадженні, вносяться слідчими до Реєстру після попереднього обліку кримінальних правопорушень та раніше прийнятих щодо них рішень. При внесенні цих відомостей до Реєстру використовується реквізит «кримінальні правопорушення, які на день набрання чинності КПК перебувають у провадженні» [5, 6].

Згідно правової позиції Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у статті 26 КПК закріплено засаду диспозитивності, відповідно до якої сторони кримінального провадження вільні у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених цим Кодексом. На відміну від державного обвинувачення, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається лише на підставі заяви потерпілого. Якщо під час досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі державного обвинувачення виникли підстави для складання повідомлення про підозру або про зміну раніше повідомленої підозри з перекваліфікацією діяння підозрюваного на злочин, за яким кримінальне провадження згідно зі ст. 477 КПК може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого, то прокурор або слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний з'ясувати з цього приводу думку потерпілого і має право скласти відповідно повідомлення про підозру або нове повідомлення про змінену підозру лише за наявності письмової заяви потерпілого про вчинення щодо нього злочину приватного обвинувачення із внесенням відповідних відомостей до Єдиного реєстру

Очевидно, що на момент перереєстрації кримінальної справи порушеної, як справи публічного обвинувачення, на кримінальне провадження, яке могло бути розпочатим тільки за заявою потерпілого, слідчий і прокурор повинні з'ясувати думку потерпілого. У разі відмови потерпілого подати таку скаргу (заяву) і за наявності для того відповідних підстав обвинувачений мав бути виправданим за відсутністю складу злочину.

Однак практика свідчить про те, що в деяких випадках органи досудового слідства автоматично перереєстрували кримінальні справи порушені як справи публічного обвинувачення, які набули статусу справ приватного обвинувачення, без з'ясування думки потерпілого.

Наприклад, прокуратурою 10 лютого 2009 року порушена кримінальна справа стосовно громадянина К.Приводом до порушення цієї кримінальної справи було безпосереднє виявлення ознак злочину прокурором (п.5 ч.1 ст. 94 КПК України 1960 р.). 04 квітня 2013 року, слідчий, якому було доручено проведення досудового розслідування, без з'ясування думки потерпілого, перереєстрував цю кримінальну справу в кримінальне провадження [7].

На наш погляд, у зв'язку з тим, що вказане кримінальне провадження було перереєстроване без письмової заяви потерпілого, досудове слідство в подальшому проводилося безпідставно, з істотними порушеннями вимог КПК України, а тому всі отримані органом досудового слідства докази є недопустимими.

По різному вирішується на практиці питання стосовно можливості закриття кримінального провадження під час досудового слідства, у справах приватного обвинувачення, без згоди на те підозрюваного.

Статтею 284 КПК України передбачено, що прокурор закриває кримінальне провадження в разі, якщо потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

За своєю юридичною природою підстава до закриття кримінального провадження передбачена п.7 ч. 1 ст. 284 (у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення), є nereабілітуючою.

Термін «реабілітація» походить від латинського слова *rehabilitatio* – відновлення. Під реабілітацією розуміється поновлення в правах осіб, притягнутих до кримінальної або адміністративної відповідальності [10, с. 244].

Закриття провадження за nereабілітуючими підставами, тобто без поновлення порушених прав, можливе лише якщо суд або орган досудового слідства достовірно встановить, що:

- 1) вчинено кримінальне правопорушення передбачене КК України;
- 2) це кримінальне правопорушення вчинене особою, стосовно якої проводилося розслідування;
- 3) є в наявності передбачені законом підстави для закриття кримінального провадження.

Відсутність будь-якого з зазначених елементів виключає закриття справи за nereабілітуючими підставами.

Якщо немає достовірно встановленого факту вчинення кримінального правопорушення, або не доведена вина конкретної особи, то відповідно встановлено відсутність кримінального правопорушення, або відсутність у діянні конкретної особи складу кримінального правопорушення, або не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати. В такому випадку провадження може бути закрито виключно за реабілітуючими підставами.

Констатація факту вчинення кримінального правопорушення поза судовим розглядом і без згоди підозрюваного (обвинуваченого) є порушенням презумпції невинуватості, який закріплений в ст. 62 Конституції України, ст.11 Загальної декларації прав людини, ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1, 2, 3].

В рішеннях Європейського суду з прав людини неодноразово зверталася увагу на те, що у випадках коли рішення стосовно закриття кримінального провадження щодо заявника було викладено у формулюваннях, які не залишають сумніву щодо того, що посадові особи вважали заявника винним у вчиненні інкримінованого йому злочину, достатньо для порушення презумпції невинуватості.

Зокрема у справі «Пантелеєнко проти України» справу заявника було закрито на досудовому етапі слідчими органами на тій підставі, що малозначність злочину, вчиненого заявником, робить його кримінальне переслідування недоцільним. Однак своїм рішенням від 26 грудня 2001 року суд відмовив у задоволенні позову заявника про відшкодування шкоди, пославшись на те, що кримінальну справу щодо нього було закрито з нереабілітуючих підстав [8].

ЄСПЛ вказує, що Конвенцію треба тлумачити таким чином, щоб гарантія цих прав була практичною та ефективною, а не теоретичною та ілюзорною (п. 65).

У п. 67 Суд звернув увагу на те, що принцип презумпції невинуватості порушується, коли судові рішення відносно особи, звинуваченої у вчиненні кримінального злочину, відображає думку про те, що вона винна без доведення її провини у відповідності до закону. Навіть за відсутності будь-яких формальних даних досить припущень, що суд вважає особу винною. Більше того, пункт 2 статті 6 не обмежується кримінальними провадженнями, що тривають, але поширюється також на судові рішення, прийняті після того, як кримінальне провадження було припинене, чи після винесення виправдувального вироку.

ЄСПЛ визнав, що мотиви рішення суду, які було залишено без зміни після його перегляду в апеляційному порядку, а також відмова у задоволенні позову заявника про відшкодування шкоди з тих самих підстав, становлять порушення принципу презумпції невинуватості.

У справі «Грабчук проти України» справу заявниці було закрито слідчими органами на досудовій стадії частково через відсутність доказів у вчиненні злочину та частково з підстав закінчення строків давності притягнення заявниці до відповідальності за халатність [9].

Рішення слідчого було підтримане Володимир-Волинським місцевим судом, однак це рішення про закриття кримінальної справи проти заявниці були сформульовані у термінах, які не залишають сумніву щодо погляду на те, що заявниця вчинила злочин.

ЄСПЛ зазначив, що презумпція невинуватості порушена, якщо твердження посадової особи щодо особи, обвинуваченої у вчиненні злочину, відображає думку, що особа винна, коли цього не було встановлено відповідно до закону. Цього достатньо, навіть за відсутності жодного формального висновку, що існує деяка підстава припустити, що посадова особа вважає цю особу винною. Питання, чи порушує твердження посадової особи принцип презумпції невинуватості, має бути з'ясоване у контексті тих фактичних обставин, у яких це твердження було зроблене. Межі п. 2 ст. 6 Конвенції не обмежуються порушенням кримінальної справи, а поширюються на судові рішення, прийняті після того, як переслідування було припинено або після засудження.

ЄСПЛ вважав, що мотиви, використані слідчим та Володимир-Волинським місцевим судом, становлять порушення презумпції невинуватості.

Однак трапляються випадки коли прокурори не беруть до уваги ці Рішення Європейського суду з прав людини та закривають кримінальні провадження на підставі п.7

ч.1 ст.284 КПК України, без згоди особи, яка притягається до кримінальної відповідальності.

Наприклад, прокурором закрито кримінальне провадження №12013150240000299 без згоди особи, яка на протязі 8 років перебувала під слідством і судом та до якої застосовувалися запобіжні заходи, в тому числі і тримання під вартою [4].

За таких обставин констатація факту вчинення кримінального злочину відбулася поза судовим розглядом, без згоди підозрюваного, що є порушенням презумпції невинуватості.

Висновки. Враховуючи зазначене вважаємо, що:

- у разі повернення для проведення додаткового розслідування кримінальних справ порушених, як справи публічного обвинувачення, перереєстрації їх на кримінальні провадження, які можуть бути розпочатими тільки за заявою потерпілого, можливе лише після з'ясування слідчим (прокурором) думку потерпілого. У разі відмови потерпілого подати таку скаргу (заяву) і за наявності для того відповідних підстав обвинувачений має бути виправданим за відсутністю складу злочину;

- до ст. 284 КПК України повинні бути внесені доповнення, якими буде передбачено, що закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстави, передбаченої пунктом 7 частини першої цієї статті, не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Конвенція про захист прав людини і основних свобод. Міжнародний документ від 04.11.1950. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Кримінальне провадження №12013150240000299. Архів Жовківського ВП Кам'янка-Бузького відділу поліції національної поліції у Львівській області, – 2017.
5. Положення «Про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» // Офіційний вісник України. – 2016.– № 46. – Ст. 1674.
6. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань затвердженого наказом Генерального прокурора України № 69 від 17.08.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=110522.
7. Постанова Жовківського районного суду Львівської області від 08.02.2017 року у кримінальній справі № 1-313/11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>.
8. Рішення у справі «Грбчук проти України» (Grabchukv. Ukraine) від 21 вересня 2006 р., заява № 8599/02, п. 45. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/7082f27ef6d0de3cc22574cf0040baa4?OpenDocument>.
9. Рішення у справі «Пантелеєнко проти України» (Panteleyenkov. Ukraine) від 29 червня 2006 року, заява 11901/02. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_274.
10. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5. – 733 с.

**Благодыр С. Н., Благодыр В.С. Прекращение уголовного производства в ходе
досудебного следствия в связи с отказом пострадавшего от обвинения**

В работе рассмотрены вопросы, касающиеся закрытия уголовного производства следователем и прокурором в ходе досудебного расследования. В частности, авторы обращают внимание на различные подходы к толкованию следователями и прокурорами положений нового УПК Украины, которые касаются закрытия уголовного производства в связи с отказом потерпевшего от обвинения.

Ключевые слова: досудебное расследование, прекращение производства, следователь, прокурор, нереабилитирующие основания, участники судопроизводства.

**Blagodyr S. N., Blagodyr V. S. The closure of criminal proceedings during the pre-trial
investigation due to retraction of the charges by the victim**

The article deals with issues related to the closure of criminal proceedings by the investigator and prosecutor during the pre-trial investigation. In particular, the authors draw attention to various approaches to the interpretation by investigators and prosecutors of the provisions of the new Criminal Code of Ukraine, which concern the closure of criminal proceedings due to retraction of the charges by the victim.

Key words: pre-trial investigation, the closure of criminal proceedings, investigator, prosecutor, non-rehabilitating grounds, participants in the legal proceedings.

Надійшла до редакції 27 березня 2017 р.

